

Republika e Kosovës
Republika Kosova – Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government

*Ministria e Financave, Punës dhe Transfereve
Ministarstvo za Financije, Rad i Transfere
Ministry of Finance, Labor and Transfers*

▶ SMERNICE ZA SPROVOĐENJE STANDARDNIH OPERATIVNIH PROCEDURA ZA DECU NA OPASNIM OBLICIMA RADA

MAJ, 2021
PRIŠTINA

▶ **SMERNICE ZA SPROVOĐENJE
STANDARDNIH OPERATIVNIH
PROCEDURA ZA DECU NA
OPASNIM OBLICIMA RADA**

► IZRAZI ZAHVALNOSTI

Ovaj dokument je deo projekta „Mere, podizanje svesti i obuhvaćanje politika u ubrzavanje delovanja protiv dečijeg rada i prisilnog rada (MAP 16)“ u podršci Ciljevima održivog razvoja (COR) Cilj 8.7. Sredstva je obezbedilo Departman rada SAD-a u okviru sporazuma o saradnji broj IL-30147-16-75-K.-11. 100% svih troškova projekta finansira se iz saveznih fondova, u vrednosti od 22,4 miliona dolara, od čega je 162.000 dolara dodeljeno za aktivnosti na Kosovu.

► OBAVEŠTENJE:

Ovaj materijal ne odražava nužno stavove ili politike Departmana rada Sjedinjenih Država, niti pominjanje trgovačkih imena, komercijalnih proizvoda ili organizacija podrazumeva odobrenje od strane vlade Sjedinjenih Država.

► TABELA SADRŽAJA

IZRAZI ZAHVALNOSTI	7
PREDGOVOR:	8
REZIME	9
DEFINICIJE	10
I. DEFINICIJA DEČIJEG RADA	13
II. STANDARDNE OPERATIVNE PROCEDURE ZA DECU NA OPASNIM OBLICIMA RADA	17
OPŠTI PRINCIPI STANDARNIH OPERATIVNIH PROCEDURA	18
VIZIJA I SVRHE STANDARDNIH OPERATIVNIH PROCEDURA	19
MONITORISANJE STANDARNIH OPERATIVNIH PROCEDURA ZA DECU NA RADU	20
FUNKCIONALIZACIJA NA LOKALNOM NIVOU	22
Korak 1: Osnivanje vodeće institucije za praćenje primene SOP-a na opštinskom nivou të PSV-ve në nivel komunal	22
Korak 2: Razvoj procesa upravljanja slučajem	23
Korak 3: Razvoj alata/instrumenata neophodnih za identifikaciju i praćenje dece na radu, planiranje potrebnih mera i redovno izveštavanje o situaciji, dostignućima i izazovima u rešavanju dečijeg rada	23
Korak 4: Razvoj modela za praćenje primene SOP-a	24
Korak 5: Razvijanje prave među-sistemske komunikacije.	24
KORACI UPRAVLJANJA SLUČAJEVIMA DEČJEG RADA I MERA SOP-A	25
KORAK 1: Sprečavanje	25
KORAK 2: Identifikacija i upućivanje	26
Korak 3: Procena slučaja (početna i sveobuhvatna)	27
Korak 4: Planiranje individualnih usluga	28
Korak 5: Zaštita i rehabilitacija dece	29
Korak 6: Primena, razmatranje i praćenje slučaja	29
Korak 7: Dokumentovanje	29
Korak 8: Zatvaranje slučaja	29
Korak 8: Zatvaranje slučaja	30
Korak 9: Rukovođenje (upravljanje) i analiza podataka	30
Korak 10: Korišćenje podataka za jačanje primene/poboljšanje zakona i politika të ligjeve dhe politikave	30
ANEKSI:	31

▶ SPISAK AKRONIMA

▶ OOO	Opštinsko odeljenje za obrazovanje
▶ OOZSZ	Opštinsko odeljenje za zdravstvo i socijalnu zaštitu
▶ OSPP	Odeljenje za socijalne politike i porodicu
▶ TPD	Tim za prava deteta
▶ OOR	Opasni oblici rada
▶ NIJK	Nacionalni institut za javno zdravlje Kosova
▶ MONTI	Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija
▶ MPŠRR	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja
▶ MPF	Praćenje dečijeg rada
▶ US	Upravljanje slučajem
▶ MZ	Ministarstvo zdravstva
▶ NVO	Nevladina organizacija
▶ MOR	Međunarodna organizacija rada
▶ SOP	Standardne operativne procedure
▶ CSR	Centar za socijalni rad
▶ AU	Administrativno uputstvo

► PREDGOVOR

U junu 2020. godine, u Republici Kosovo, Zakon br. 06/L-084 o zaštiti deteta, zakon koji, između ostalog, ima za cilj da zaštiti decu od svih oblika zlostavljanja, eksploatacije ili drugih oblika koji ugrožavaju život, bezbednost, zdravlje, vaspitanje, obrazovanje i razvoj deteta. Četvrto poglavlje ovog zakona posebno se bavi sa zaštitom dece od ekonomske eksploatacije, kojom se zabranjuje zapošljavanje dece u delatnostima koje štete bezbednosti, zdravlju, moralu i psihofizičkom razvoju deteta, a Inspekciji rada daje mandat kao nadležnu za praćenje zapošljavanja deteta za garantovanje dobrog ponašanja, bezbednost i uslova rada.

Imajući to u vidu i na osnovu Zakona o zaštiti deteta, postoji hitna potreba za praćenjem dečijeg rada, što je u skladu sa članom 5. Konvencije MOR-a br. 182, da posluži kao osnova za formalizovanje standardnih operativnih procedura za:

- identifikovanje, privlačenje, podršku i zaštita dece sa ulice;
- dokumentovanje trendova dečijeg rada u određenim sektorima;
- procenu efikasnosti postojećih intervencija na lokalnom nivou, uključujući preporuke i smernice za konkretne akcije i izradu konkretnih politika, strategija i akcionih planova i upućivanje slučajeva tužilaštvu i sudovima.

Shodno tome, razvijene su Standardne operativne procedure (SOP) koji definišu i razjašnjavaju uloge i postupke institucija za sprečavanje, identifikaciju, prikupljanje podataka, upućivanje, tretman, prijavljivanje dece koja su uključena u opasne oblike rada; i imaju za cilj jačanje međuinstitucionalne i multidisciplinarne saradnje radi zaštite prava deteta i zaštite dece od opasnih oblika rada (OOR).

Dokument SOP-a je izrađen na osnovu Programa za praćenje dečijeg rada na Kosovu (2007) i nakon njegovog stupanja na snagu ukida/zamenjuje, pozivajući se na novi pravni okvir i postupcima za upravljanje slučajem dece na radu ¹. Takođe,

sve izmene osnovnih referenci na kojima je ovaj dokument zasnovan odražavaju se i u ovom dokumentu.

Cilj SOP-a je da doprinesu uključivanju pitanja dečijeg rada u sisteme lokalne samouprave institucionalizacijom procesa identifikovanja i uklanjanja dece iz najgorih oblika dečijeg rada. U tom smislu, SOP takođe služe kao mehanizam za sprovođenje Zakona o zaštiti deteta i Administrativno uputstvo VRK br. 05/2013 o sprečavanju i zabrani opasnih oblika dečijeg rada na Kosovu.

Prema Zakonu o zaštiti deteta br. 06/L-084, član 20., svaka opština na nivou političkog odlučivanja uspostavlja Tim za prava deteta (TPD), odgovoran, između ostalog, za razvijanje programa, za sprečavanje uključivanja deteta u mogućim negativnim pojavama i smanjenje faktora rizika koji mogu ugroziti decu. TPD-i su takođe odgovorni za primenu SOP-a u odgovarajućim opštinama.

¹ Nadgledanje dečijeg rada (NDR) pokazalo se efikasnim u rešavanju dečijeg rada, posebno u rešavanju dečijeg rada u neformalnom sektoru, gde je i učestalost dečijeg rada u našoj zemlji veća.

▶ REZIME

Ove smernice je pripremila Blerta Perolli Shehu, u okviru projekta „Mere, podizanje svesti i uključivanje politika u ubrzavanje radnji protiv dečijeg rada i prisilnog rada (MAP 16)“ u znak podrške Ciljevima održivog razvoja (COR) Cilj 8.7, finansiranog od Departmana rada SAD-a.

Smernice su izgrađene na osnovu smernica koje je pripremila MA Edona Berisha-Kida, u okviru ILO IPEC podrške za proširenje i funkcionisanje sistema praćenja dečijeg rada na Kosovu tokom 2011.

U prvom delu materijala date su definicije osnovnih pojmova povezanih sa dečijim radom.

Poglavlje 1 opisuje viziju i glavne ciljeve SOP-a, kao i principe koji podržavaju ove SOP-e.

Poglavlje 2 pruža uputstva i preporuke za primenu SOP-a na opštinskom nivou i funkcionalizaciju sistema praćenja sprovođenja SOP-a. Uputstva su upućena timovima za prava deteta na opštinskom nivou.

Ovo poglavlje takođe rezimira korake upravljanja slučajem i primene SOP-a za institucije koje dolaze u kontakt sa decom na radu.

Aneksi pružaju dodatne informacije i alate za lokalne strukture o SOP-ima, uključujući:

- ▶ Aneks 1: Obrazac za izveštavanje o situaciji dečijeg rada na opštinskom nivou
- ▶ Aneks 2: Obrazac za Opštinski Akcioni Plan
- ▶ Aneks 3: Obrazac za izveštavanje o situaciji dečijeg rada na centralnom nivou
- ▶ Aneks 4: Pokazatelji dečijeg rada

► DEFINICIJE

Detete - podrazumeva svako ljudsko biće mlađe od osamnaest (18) godina, osim kada je punoletstvo dostignuto ranije, u skladu sa zakonodavstvom kojem podleže. U slučaju kada starost osobe nije u potpunosti utvrđena, ali postoje razlozi koji podrazumevaju da je lice detete, ovo lice se smatra detetom i ima koristi od ovog zakona sve dok njegova starost nije u potpunosti utvrđena;

Maloletnik - podrazumeva dete između četrnaest (14) i osamnaest (18) godina;

Roditelj - podrazumeva osobu/osobe koje su rodile ili usvojile dete, oba zajedno ili jedan sam, u braku ili ne, ili koje su priznale materinstvo ili očinstvo deteta rođenog van braka;

Roditeljska odgovornost - podrazumeva obavezivanje roditelja da obezbedi prava i dužnosti koje imaju za cilj obezbeđivanje emotivnog, socijalnog i materijalnog blagostanja, brigom i održavanjem vlastitih odnosa sa detetom i obaveze za obezbeđivanje rasta, odgoja, obrazovanja deteta, pravno zastupanje i upravljanje imovinom deteta;

Zaštita deteta - podrazumeva sprečavanje i odgovor nad nasiljem, maltretiranjem, zlostavljanjem, iskorišćavanjem i zanemarivanjem, otmicom, seksualnom eksploatacijom, trgovinom i dečjim radom u i izvan kuće;

Detete u potrebi za zaštitom - je osoba mlađa od osamnaest (18) godina, bez obzira na poslovnu sposobnost, prema važećem zakonodavstvu, koje može biti žrtva zlostavljanja, zanemarivanja, eksploatacije, diskriminacije, nasilja ili kriminalne aktivnosti, kao i pojedinac starosti ispod krivične odgovornosti za koga se sumnja da je počinio ili je optužen da je počinio krivično delo, kao i deca u sukobu sa zakonom;

Dozvoljeni rad za decu - je učešće deteta u ekonomskim aktivnostima koje nisu štetne za razvoj i zdravlje deteta, posebno ne sprečavaju ih da nastave školovanje i koriste slobodno vreme. Dozvoljen je i rad koji je deo profesionalne prakse i pod relevantnim nadzorom, nakon što su svi rizici identifikovani i eliminisani;

Zabranjeni rad za decu - je rad ili aktivnost koja šteti bezbednosti, zdravlju, moralu i psihofizičkom

razvoju deteta, kao rezultat nedostatka iskustva i znanja za obavljanje radnih dužnosti;

Opasni oblici dečijeg rada - su poslovi koji mogu dovesti do smrti, povrede (često trajne) ili bolesti (često trajne) deteta, kao posledica neprilagođavanja prirode rada sa uzrastom i psihofizičkim razvojem deteta i nedovoljne sigurnosti na radnom mestu;

Praćenje dečijeg rada (MPF) - je proces: identifikovanja, procene, povlačenja i zaštite dece od opasnih oblika rada; kontinuirano dokumentovanje trendova i obima opasnog dečijeg rada; kontinuirana procena efektivnosti postojećih politika i mera za povlačenje dece iz opasnih oblika rada, kao i preporuka za neophodne mere za kontinuirani razvoj/unapređenje politika na različitim nivoima vlasti na osnovu činjeničnih podataka;

Tim - podrazumeva Tim za prava deteta;

Pravni zastupnik - podrazumeva roditelja ili stratelja koji, u okviru odgovornosti koje mu daje zakonodavstvo na snazi ili sud, štiti interese deteta vršenjem ili ne pravnih radnji, u ime ili na račun deteta;

Nasilje nad detetom - podrazumeva svako namerno delovanje ili nedelovanje, kojim se izaziva svaki oblik fizičkog ili mentalnog nasilja, povrede ili zlostavljanja, zanemarivanje ili nemarno tretiranje, zlostavljanje ili iskorišćavanje, uključujući seksualno zlostavljanje;

Zanemarivanje deteta - podrazumeva namerno ili nenamerno ne delovanje od strane osobe koja je odgovorna za podizanje, staranje ili odgoj deteta, kao posledica čega su ugroženi život, fizički i mentalni integritet i razvoj deteta

Sprečavanje - podrazumeva niz zajedničkih mera rane obrazovne, vaspitne, socijalne i pravne intervencije u korist deteta i porodice, koje je ugroženo ili u riziku u svom razvoju, kako bi se uspostavili uslovi za njegov razvoj, sprečili činovi zlostave ili njihovo ponavljanje omogućavajući ponovno uspostavljanje roditeljskih kompetencija - rehabilitacija roditeljskih kompetencija;

Zaštita deteta - podrazumeva aktivnosti preduzete radi zaštite dece koja pate ili koja su verovatno u ozbiljnom riziku, i bilo koju radnju koja obezbeđuje da dete živi u sigurnoj porodici ili drugom okruženju u kojem su zaštićeni život i zdravlje i zagarantovana njegova prava, gde se štiti život i zdravlje i poštuju se njegova prava, obezbeđuje vaspitanje, obrazovanje i razvoj, štiteći ih od svih oblika nasilja, iskorišćavanja, telesnog kažnjavanja, zlostavljanja, eksploatacije, zanemarivanja, zloupotrebe i iskorišćavanja, u bilo kom kontekstu, uključujući, ali ne ograničavajući se na, otmicu, seksualno iskorišćavanje, trgovinu ljudima, rad dece i štetne tradicionalne prakse kao što su sakaćenje genitalija, brak deteta i zlostavljanje;

Usluge za zaštitu dece - podrazumeva bilo koju uslugu koja pruža socijalnu ili psihosocijalnu zaštitu, pravnu pomoć, pravno zastupanje, zdravstvenu zaštitu, obrazovnu i kulturnu pomoć ili, u izuzetnim okolnostima, materijalnu pomoć detetu u potrebi;

Multidisciplinarni okrugli sto za pomoć u upravljanju slučajem - podrazumeva multidisciplinarnu grupu, koja uključuje stručnjake iz relevantnih institucija za zaštitu dece i druge aktere koji predstavljaju razne discipline, a koji su odgovorni za zaštitu dece, međusobno delovanje i koordinaciju njihovih napora da se bave konkretnim slučajevima iskorišćavanja dece, zlostavljanja i zanemarivanja zasnovano na najboljim interesima deteta. Dete i porodica mogu biti učesnici okruglih stolova;

Rukovodilac slučaja - podrazumeva odgovornog službenika kojeg imenuje Organ starateljstva, za upravljanje slučajem deteta koji u saradnji sa relevantnim akterima procenjuje potrebe deteta i izrađuje plan staranja;

Centar za socijalni rad (CSR) - podrazumeva profesionalnu javnu instituciju na opštinskom nivou, nadležnu i za zaštitu dece u potrebi;

Organ starateljstva - je opštinski upravni organ nadležan za socijalna pitanja u okviru Centara za socijalni rad (CSR). Sastoji se od grupe stručnjaka sa profesionalnim iskustvom u određenom polju odgovornosti, a prioritet mu je dobrobit i najbolji interes deteta. Organ starateljstva koji učestvuje

u postupku ovlašćen je da daje predloge za zaštitu prava i interesa dece, iznosi činjenice koje nisu obuhvaćene, predlaže administraciju potrebnih dokaza, vrši pravna sredstva i preuzima druge sudske radnje;

Institucija - podrazumeva sve javne, centralne i lokalne institucije, kao i druga privatna i pravna lica u Republici Kosovo, koja su odgovorna za zaštitu deteta u ovom Zakonu i važećem zakonodavstvu;

Sistem zaštite deteta - podrazumeva određenu formalnu i neformalnu strukturu sa sažetim i udruženim funkcijama i kapacitetima za sprečavanje i reagovanje na nasilje, zlostavljanje, zanemarivanje i iskorišćavanje deteta. U opštem smislu, sistem zaštite deteta sastoji se od ovih komponenti: ljudskih i finansijskih resursa, zakona i politika, upravljanja, praćenja i prikupljanja podataka, usluga zaštite i reagovanja kao i upravljanja slučajevima. Sistem takođe uključuje različite aktere kao što su deca, porodica, zajednica, službenici i zvaničnici centralnog i lokalnog nivoa, ne isključujući i one na međunarodnom nivou. Funkcionisanje sistema zavisi od interakcije i odnosa između komponenti i aktera unutar ovog sistema;

Deca sa ograničenim sposobnostima - podrazumeva decu koja imaju jednu ili više ograničenih sposobnosti, kao posledica fizičkog, čulnog, intelektualnog psiho/motoričkog oštećenja, koja su tako rođena ili su oštećenja stekla dobijena tokom života od nesreća, privremenih ili trajnih bolesti, što otežava tok svakodnevnog života.

Najbolji interes deteta - u svim radnjama i odlukama koja se tiču deteta, preduzetih od strane roditelja ili staratelja, institucije, službe za zaštitu deteta, profesionalca za zaštitu deteta, sudova, upravnih vlasti ili zakonodavnih organa, najbolji interes deteta treba da bude prevladavajuća i najviša obaveza. To zahteva sveobuhvatan napor kako bi se obezbedio fizički, psihički, moralni i duhovni integritet deteta i promovisalo ljudsko dostojanstvo, uzimajući u obzir individualne karakteristike i socijalno stanje deteta. Tumačenje najboljeg interesa deteta mora biti u potpunosti u skladu sa Konvencijom o pravima deteta i nijedno pretpostavljeno tumačenje onoga što je u najboljem interesu deteta ne može opravdati kršenje bilo kog prava priznatog Konvencijom.

Upravljanje slučajem - je način organizovanja i obavljanja poslova na zadovoljavanju individualnih potreba deteta (i njegove porodice) na odgovarajući, sistematičan način i pravovremeno, putem podrške i/ili direktnih preporuka (Global Protection Cluster, 2014);

Upućivanje slučaja - je postupak formalnog zahtevanja usluga za dete ili njegovu porodicu od druge agencije kroz utvrđenu proceduru;

Ostali izrazi korišćeni u ovom dokumentu imaju isto značenje kao definicije date u Zakonu o zaštiti deteta

▶▶ Najbolji interes deteta
- u svim radnjama i odlukama koja se tiču deteta, preduzetih od strane roditelja ili staratelja, institucije, službe za zaštitu deteta, profesionalca za zaštitu deteta, sudova, upravnih vlasti ili zakonodavnih organa, najbolji interes deteta treba da bude prevladavajuća i najviša obaveza.

01

DEFINICIJA DEČIJEG RADA

Ne sve poslove koje obavljaju deca i adolescenti treba klasifikovati kao „dečji rad“. To zavisi od starosti deteta, vrste rada, radnog vremena, uslova pod kojima se rad obavlja i opasnosti po dete. Radovi koji ne utiču negativno na zdravlje i lični razvoj deteta, koji ne ometaju njihovo školovanje i socijalni život dece i koji ne predstavljaju rizik za dečije psihofizičke sposobnosti, smatraju se pozitivnim iskustvima deteta u angažovanju koja doprinose u razvoju dece i blagostanju njihovih porodica, a takođe im obezbeđuju veštine i iskustvo kao i pomažu im u njihovom pripremanju da budu produktivni članovi društva tokom svog odraslog života.

Dečji rad je rad koji po svojoj prirodi ili načinu na koji razvija, oštećuje, zlostavlja i iskorišćava dete i uskraćuje mu pravo na obrazovanje. Glavni aspekti koji mogu naštetiti detetu uključuju: a) dugie sata na poslu, b) fizičko, moralno i psihološko uznemiravanje deteta, c) nemogućnost pohađanja škole i uživanja prava na rekreaciju. Suprotno tome, izraz **dozvoljeni dečji rad** koristi se za opisivanje učešća deteta u ekonomskim aktivnostima koje nisu štetne po zdravlje i razvoj deteta, a posebno koje dete ne sprečavaju da pohađa školu i igra se.

U skladu sa Konvencijom MOR-a br. 138 o minimalnoj starosti za zapošljavanje, Zakon o radu na Kosovu zabranjuje zapošljavanje dece mlađe od 15 godina, kako bi im se omogućilo pohađanje obaveznog obrazovanja. Za stupanje u opasan posao određena je starost od 18 godina.

Lak rad

U skladu sa Konvencijom MOR-a br. 138 minimalne starosti za zapošljavanje, lak rad je definisan Zakonom o radu na Kosovu kao posao koji nije štetan po zdravlje i razvoj deteta i koji ne utiče na pohađanje škole.

Najgori oblici dečijeg rada

Konvenciju MOR-a o najgorim oblicima dečijeg rada (Konvencija 182) jednoglasno su usvojili svi delegati MOR-a 1999. godine i obuhvata svu decu do 18 godina. Kao što naslov sugeriše, ova Konvencija se bavi svim oblicima dečijeg rada koji se moraju hitno eliminisati za svu decu mlađu od 18 godina, bez obzira na nivo siromaštva ili razvijenosti zemlje koja je ratifikovala Konvenciju.

Član 3 ove konvencije definiše loše oblike dečijeg rada

- a. sve oblike ropstva ili običaja sličnih ropstvu, kao što su prodaja i krijumčarenje dece, dužničko ropstvo i kmetstvo i prinudni ili obavezni rad, uključujući prinudno ili obavezno regrutovanje dece za učešće u oružanim sukobima;
- b. korišćenje, nabavljanje ili nuđenje deteta radi prostitucije, proizvodnje pornografije ili za pornografske predstave;
- c. korišćenje, nabavljanje ili nuđenje deteta za nedozvoljene aktivnosti, naročito za proizvodnju i krijumčarenje droge onako kako su definisane relevantnim međunarodnim ugovorima;
- d. rad koji je, po svojoj prirodi ili okolnostima u kojima se obavlja, verovatno štetan po zdravlje, bezbednost ili moral dece.

Kategorija četiri (d) se u Konvenciji 182 naziva opasnim dečijim radom i odnosi se na posao koji može rezultirati smrću, povredom (često trajnom) ili bolešću (često hroničnom) kao rezultat niskih standarda radnog mesta, bezbednosti i zdravlja, uslova i radnog odnosa. U nekim slučajevima se opasan rad može pretvoriti u neopasan rad poboljšanjem uslova rada i povećanjem zaštitnih mera.

Opasan rad dece

Budući da se ekonomije, industrije, uslovi i proizvodni procesi razlikuju od zemlje do zemlje, član 4. Konvencije MOR-a br. 182 zahteva od svake zemlje da pripremi listu opasnih poslova.

Administrativno uputstvo br. 05/2013 o sprečavanju i zabrani opasnih oblika dečijeg rada na Kosovu, koji je stupio na snagu jula 2013. godine, navodi opasne sektore i opasne aktivnosti koje se moraju hitno zaustaviti u Republici Kosovo.

Opšte aktivnosti zabranjene za decu do 18 godina uključuju:

- ▶ Noćni rad, između 20:00 i 06:00;
- ▶ Povremeno dizanje i nošenje teških tereta iznad 15 kg (M) i 10 kg (F)
- ▶ Kontinuirano dizanje i nošenje teških tegova preko 10 kg (M) i 5 kg (F);
- ▶ Rad koji zahteva posebnu ravnotežu;
- ▶ Rad u dubini, ispod površine zemlje, pod vodom i na zatvorenim mestima;
- ▶ Rad na visini preko 2 m;
- ▶ Rad koji može da nanese štetu njihovom zdravlju zbog izlaganja ekstremno visokim ili niskim temperaturama, bukcima i vibracijama;
- ▶ Rad koji uključuje izlaganje biološkim, hemijskim, fizičkim i toksičnim supstancama, kao i izlaganje radioaktivnosti, kancerogenim materijama, prašini i gasovima;

Najopasniji sektori i specifične aktivnosti za neposrednu zabranu uključuju:

1. Poljoprivreda i šumarstvo

- ▶ Rad na navodnjavanje,
- ▶ Rukovanje sa poljoprivrednim mašinama,
- ▶ Rad sa pesticidima i prskanje,
- ▶ Žetva,
- ▶ Težak fizički rad na polju i kopanje rupa za pošumljavanje ili sadnju drveća,
- ▶ Otvaranje bunara, kanala
- ▶ Seča drva i obrada drveta,
- ▶ Rad na klanici i industriji prerade mesa,
- ▶ Lov/ribolov
- ▶ Skupljanje planinskog voća i berba voća,
- ▶ Rad u stakleniku,
- ▶ Rad u pčelarstvu

2. Rad na putu

- ▶ Nošenje teških tereta,
- ▶ Čišćenje bokobrana za vozila u saobraćaju,
- ▶ Milostinja,
- ▶ Prodaja prehrambenih proizvoda, duvana itd.

3. Rad na građevinarstvu

- ▶ Iskop zemlje,
- ▶ Transport teških tereta,
- ▶ Prosijavanje peska i cementa,
- ▶ Rad na skelama,
- ▶ Obrada metala.

4. Rad na deponiji otpada

- ▶ Pretraživanje i sakupljanje otpada na deponijama ili kontejnerima.
- ▶ Prevoz nagomilanog materijala na velike udaljenosti.

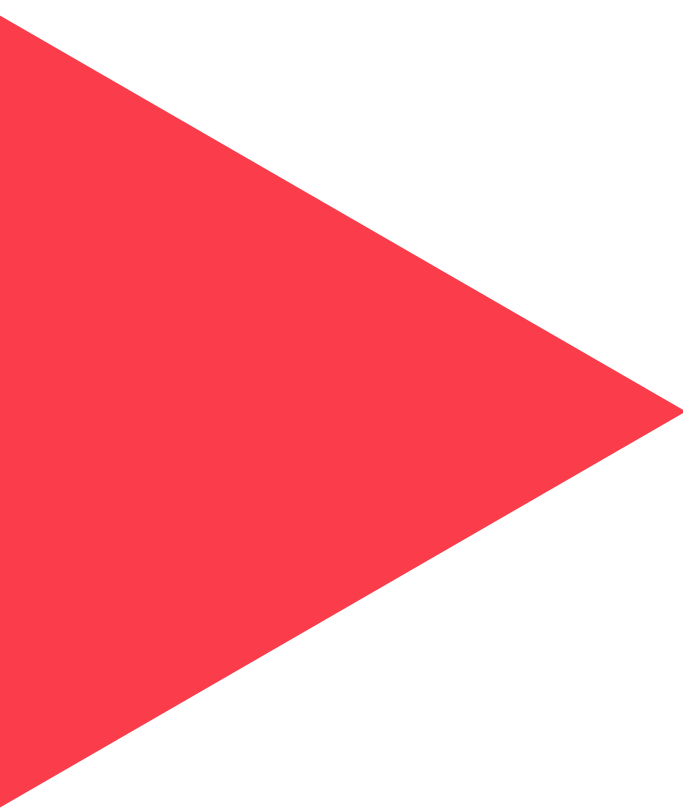
5. Rad na eksploataciji prirodnih resursa,

- ▶ Površinska iskopavanja uglja, peska i kamenja,
- ▶ Eksploatacija uglja, peska i kamenja

02

STANDARDNE OPERATIVNE PROCEDURE ZA DECU NA OPASNIM OBLICIMA RADA

► OPŠTI PRINCIPI STANDARNIH OPERATIVNIH PROCEDURA

Pristup Standardnih operativnih procedura zasnovan je na ljudskim pravima i osjetljiv je pristup zaštiti dece, čiji je cilj njihov najveći interes. SOP-i posebno uzimaju u obzir posebnu obavezu koju država ima prema deci, tačnije zaštitu dečijih prava, u skladu sa Zakonom br. 06/L-084 o zaštiti deteta na osnovu njegovog/njenog najvišeg interesa.

Opstanak i razvoj - pravo deteta na fizički, mentalni, emocionalni, obrazovni, zdravstveni, socijalni razvoj i dobrobit deteta mora biti zaštićeno do maksimalno moguće mere od bilo koje druge osobe, institucije ili tela.

Nediskriminacija - zaštita deteta bez obzira na porodični status, etničko poreklo i druge socijalne ili individualne karakteristike deteta (rasa, boja kože, pol, jezik, vera, nacionalnost, mentalne i fizičke osobine ili druge specifičnosti deteta i njegove porodice).

Najbolji interes deteta - garantuje da najbolji interesi deteta imaju prednost nad interesima roditelja, odnosno staratelja, institucije ili zajednice, u situacijama kada se ti interesi razlikuju od interesa deteta.

Učešće dece - obezbeđuje se omogućavanjem deci da dobiju odgovarajuće informacije i da izraze svoje želje, stavove i mišljenja o svim pitanjima za koja brinu i u svim fazama procesa zaštite na način koji odgovara njihovom uzrastu i razumevanju situacije.

Zaštita prava na privatnost - detetu se garantuje pravo na privatnost, poštovanje privatnog i porodičnog života, zaštitu ličnih podataka i mora biti zaštićeno od zlonamernog, proizvoljnog i nezakonitog mešanja koje utiče na moral i dostojanstvo deteta.

Zaštita od dalje štete - radnje i intervencije namenjene podršci deci (i njihovim porodicama ili zakonskim starateljima) ne bi trebalo da ih izlažu dodatnoj šteti. Mora se obezbediti da nijedna mera neće kršiti prava i dostojanstvo dece, nijedna šteta nije naneta deci ili njihovim porodicama kao rezultat ponašanja zvaničnika, donetih odluka ili preduzetih radnji. Takođe treba voditi računa da se deci ili porodicama ne pričinjava šteta kao rezultat prikupljanja, čuvanja ili deljenja njihovih podataka.

Učešće organizacija koje pružaju usluge deci i organizacija civilnog društva je od suštinskog značaja za postizanje ciljeva SOP-a, tj. zaštita, sprečavanje i pomoć deci na teškom radu. Svi državni i nedržavni akteri, uključujući civilno društvo, učestvuju u dizajniranju i sprovođenju aktivnosti praćenja dečijeg rada. Organizacije civilnog društva igraju ključnu ulogu i kao takve, njihova mišljenja i stavovi dobro se odražavaju u izradi i primeni ovih Standardnih operativnih procedura

▶ VIZIJA I SVRHE STANDARDNIH OPERATIVNIH PROCEDURA

Cilj Standardnih operativnih procedura na Kosovu je doprineti uključivanju pitanja dečijeg rada u sisteme upravljanja institucionalizacijom procesa identifikovanja i uklanjanja dece iz opasnih oblika dečijeg rada.

Shodno tome, vizija Standardnih operativnih postupaka (SOP) je da kroz primenu ovog dokumenta institucije Republike Kosovo obezbede bolju zaštitu dece i adolescenata i da ove procedure poboljšaju odgovor države na slučajeve opasnog rada; žrtve treba zaštititi od sekundarnog žrtvovanja i ohrabriti ih, obezbediti i osposobiti ih da se zaštite od štetnog i nasilnog rada, kao i da se reintegrišu u zdravo društvo.

Svrha SOP-a je stvaranje proaktivnog, uputnog, odgovornog i koordiniranog sistema kosovskih institucija, koji moraju brzo i kontinuirano da reaguju na slučajeve dečijeg rada kako bi sprečili, upućivali, pružili kvalitetnu pomoć, integrisane usluge i zaštitu dece. Dokument ima za cilj da objasni ulogu i odgovornosti nadležnih institucija u zaštiti dece kroz identifikaciju, upućivanje, zaštitu i rehabilitaciju, kao i reintegraciju. Aktivnim i reaktivnim zakonskim merama štiti se dete/adolescent i kažnjava počilac.

SOP posebno imaju za cilja:

- ▶ Identifikacija, upućivanje, povlačenje, podrška i zaštita dece od opasnih oblika rada,
- ▶ Kontinuirano dokumentovanje trendova i obima dečijeg rada prema geografskim lokacijama i sektorima i
- ▶ Kontinuirana procena efektivnosti postojećih mera na centralnom i lokalnom nivou, uključujući preporuke i smernice za konkretne radnje i kontinuirani razvoj/unapređenje politika na različitim nivoima vlasti.
- ▶ Ostvarivanje ciljeva SOP-a postiže se kroz:
- ▶ Ispunjavanje obaveza aktera odgovornih za praćenje dečijeg rada
- ▶ Preduzimanje pravnih mera u sprovođenju postupaka identifikacije, upućivanja, zaštite, rehabilitacije i reintegracije
- ▶ Koordinaciju aktivnosti između institucionalnih aktera za odgovor na slučajeve dečijeg rada pružanjem integrisanih usluga
- ▶ Sprovođenje neophodnih mera tretmana u odgovarajućim institucijama, kao i mera rehabilitacije i reintegracije dece.

Nadzor, izveštavanje, procenu i sprovođenje zaštite od teškog rada od strane odgovornih aktera.

MONITORISANJE STANDARNIH OPERATIVNIH PROCEDURA ZA DECU NA RADU

SOP-ovi služe i deluju i na centralnom nivou a takođe i na opštinskom nivou. Na opštinskom nivou, ceo proces uključuje upravljanje slučajevima identifikovane dece i kontinuirano praćenje dečijeg rada, uključujući praćenje radnih mesta, škola/službi i zajednice. Cilj procesa je da se osigura da devojčice i dečaci nisu uključeni u opasne oblike rada, već su u školama. Ovi SOP:

- ▶ Primenljivi su na sve kategorije OORF koje je nadležno Ministarstvo definisalo na listi OORF
- ▶ Deluju lokalno, pokrivaju radna mesta/škole/porodice i uključuju
- ▶ sistem upućivanja na usluge
- ▶ Oslanjaju se na autoritet lokalne i centralne vlasti
- ▶ Povezane su sa nacionalnim politikama i akcijama u vezi sa MF
- ▶ Izgrađene su na postojećim sistemima za upravljanje informacijama

Praćenje primene SOP-a na lokalnom nivou nalazi se u Opštinskim direkcijama za zdravstvo i socijalnu zaštitu (ODZSZ). ODZSZ će koordinirati procesom na lokalnom nivou. Na centralnom nivou, SOP-om će upravljati Odeljenje za socijalnu i porodičnu politiku.

Tim za prava deteta koji će biti osnovan u svim opštinama, na osnovu Zakona o zaštiti deteta, ima, između ostalog, odgovornost:

- ▶ Definisanja prioriteta opštine i neophodnih mera koje treba preduzeti da bi se poboljšala trenutna situacija u vezi sa pravima i zaštitom deteta i da bi se koordinirale neophodne aktivnosti za njihovo sprovođenje;
- ▶ Razvoj programa za sprečavanje uključivanja deteta u moguće negativne pojave i smanjenje faktora rizika koji mogu da ugroze decu;
- ▶ Preporuku za preduzimanje neophodnih radnji za ostvarivanje prava i osiguranje zaštite deteta u skladu sa važećim zakonodavstvom;

▶▶ Praćenje primene SOP-a na lokalnom nivou nalazi se u Opštinskim direkcijama za zdravstvo i socijalnu zaštitu (ODZSZ).

Sledeća konceptualna mapa praćenja dečijeg rada na Kosovu pokazuje veze između centralnog i lokalnog nivoa vlasti u pogledu njihove uloge u primeni SOP-a, različitih povezanih aktera, njihove funkcije i opisuje ciljne rezultate.

VLASTI NA CENTRALNOM NIVOU				
Razvoj obrazovanja	Relevantni mehanizmi za prevenciju i zabranu OODR	Industrijski odnosi		
Bezbednost na radu	Zakoni i politike	Dostojno zapošljavanje mladih		
Stručno obrazovanje i osposobljavanje	Sprovođenje i javna zaštita	Razvoj malih preduzeća		
	Obaveze i međunarodna saradnja	Socijalna zaštita		
ODELJENJE ZA SOCIJALNE POLITIKE I PORODICU				
<p>Akcionni plan protiv dečijeg rada - sa preventivnim i zaštitnim merama</p> <p>Praćenje situacije dečijeg rada i koordiniranje akcija protiv nje</p> <p>Planiranje, organizovanje i redovna priprema modula obuke za osoblje relevantnih institucija koje se bave prevencijom i zabranom opasnog dečijeg rada.</p> <p>Podrška opštinskim strukturama za praćenje i primenu SOP-a za decu na radu</p> <p>Praćenje i koordinacija primene SOP-a na opštinskom nivou</p> <p>Osiguravanje da se informacije prikupljene sa opštinskog nivoa prosleđuju centralnom nivou i obrnuto</p>				
OPŠTINE/TIM ZA PRAVA DETETA/CSR				
<p>Definisanje prioriteta opštine i neophodnih mera za poboljšanje situacije</p> <p>Razvoj programa za sprečavanje uključivanja dece na radu i za smanjenje faktora rizika koji decu mogu dovesti u rizik;</p> <p>Praćenje sprovođenja relevantnih politika i mera za primenu SOP-a</p> <p>Identifikacija, upućivanje, povlačenje sa rada, zaštita deteta, rehabilitacija i reintegracija, rad sa porodicom</p>				
MONITORIMI I VENDEVE TĚ PUNĚS		PRAĆENJE ŠKOLA/USLUGA		PRAĆENJE U ZAJEDNICE
Inspektori rada, poljoprivrede, šumarstva Opštinski inspektori Poslodavci i radnici Socijalni radnici NVO-i, stručnjaci za zdravlje zaštitu na radu, zdravstveni stručnjaci, Policija, škole, članovi porodice, NVO-i		Socijalni radnici, prosvetni inspektori, nastavnici, opštinski službenici za prava deteta, opštinske direkcije za obrazovanje, službenici probacione službe, advokati žrtava, udruženja roditelja-nastavnika, pružaoci usluga, grupe dece/omladine, porodice		Socijalni radnici, opštinska služba za zajednice, jedinica policije u zajednici, opštinske grupe, grupe žena, grupe dece/omladine, omladinski centri
PRUŽENE USLUGE				
Redovna inspekcija fabrika, malih i srednjih preduzeća, farmi, mesta za odvoz smeća, pijaca, puteva, kuća, gradilišta	Inspekcija za poštovanje osnovnih standarda rada	Rehabilitacija Psihosocijalne usluge Probacione službe Pristup obrazovanju i/ili odgovarajuće alternative za socijalnu i ekonomsku reintegraciju	Podizanje svesti i delovanje na rešavanju problema dečijeg rada	
CILJANI REZULTATI				
Identifikovana su deca koja rade u opasnim oblicima	Deca uzrasta od 15 do 18 godina imaju bolje uslove za rad. Deca mlađa od 15 godina su evakuisana	Kvalitetno osnovno obrazovanje za svu decu	Deca imaju bolje alternative za budućnost	Zajednice su posvećene i angažovane u borbi protiv dečijeg rada

► FUNKCIONALIZACIJA NA LOKALNOM NIVOU

Timovi za prava deteta su opštinske strukture sa mandatom da sprovedu politike i programske prioritete za zaštitu dece od najgorih oblika rada, primenom Zakona o zaštiti deteta i primenom SOP-a.²

Obim i funkcionisanje SOP-a na opštinskom nivou opisano je kroz pet konkretnih koraka u nastavku:

Korak 1: Osnivanje vodeće institucije za praćenje primene SOP-a na opštinskom nivou

Timovi za prava dece biće struktura uspostavljena u okviru lokalnih struktura vlasti kako bi vodili, nadgledali i koordinirali sprovođenje SOP-a u odgovarajućoj opštini.

TPD treba da u svoj sastav ima gradonačelnika i zamenika gradonačelnika, kao i članove relevantnih direkcija za obrazovanje, zdravstvo, socijalnu zaštitu, kulturu, budžet i finansije. Takođe u svojstvu članova posmatrača, TPD se sastoji od predstavnika dece, roditelja, Ombudsmana, OSUS-a, kao i lokalnih i međunarodnih organizacija za zaštitu dece.

Predsedavajući i zamenik predsedavajućeg Tima imaju dužnost da upravljaju i koordiniraju aktivnostima ove međuinstitucionalne strukture. Međutim, svaki član uključen u tim igra ulogu koordinatora za podređene institucije koje on ili ona predstavlja u TPD-u. Funkcije svih upravljačkih struktura treba da uključuju periodični pregled i ocenu operativnog statusa, kao i kvalitet napora za praćenje. Nadgledanje primene SOP-a ima nekoliko ciljeva:

- Drži svaku od institucija odgovornom za ispunjavanje zakonskih obaveza.
- Omogućava identifikovanje praznina u SOP-u, važećem zakonodavstvu i praksi.
- Prikupljene informacijekroz praćenje i procenu pomoći u poboljšanju SOP-a, strategija za praćenje dečijeg rada i formulisanju zakonodavstva u budućnosti.
- Pomaže u proceni potrebe za svešću o prevenciji, izveštavanju i borbi protiv dečijeg rada i pružanju integrisanih usluga.

Svakodnevno praćenje i procena sprovođenja SOP-a treba obaviti u okviru svake institucije. Svaka institucija odgovorna za sprovođenje SOP-a takođe je dužna da nadgleda i procenjuje njihovo sprovođenje - prema hijerarhijskom lancu (npr. Policija prati svoje strukture u sprovođenju SOP-a u okviru svojih odeljenja i jedinica, i tokom redovnog izveštavanja različitih jedinica, procenjuje se i sprovođenje SOP-a).

Funkcije TPD-a kao upravljačkog i koordinacionog tela SOP-a na opštinskom nivou su sledeće:

- Praćenje i vođenje procesa praćenja (praćenje, koordinacija sistema upućivanja kao i pružanje usluga i aktivno korišćenje informacija izvođenih iz procesa praćenja za postavljanje prioriteta intervencije);
- pružanje smernica i pomoći partnerima uključenim u praćenje dečijeg rada i sprovođenje SOP-a;
- osiguravanje da se stave na raspolaganje odgovarajući resursi (materijalni i ljudski) za praćenje primene SOP-a i praćenje dečijeg rada;
- periodični pregled i procena kvaliteta praćenja i planiranja korektivnih mera; i
- kontinuirani pregled i praćenje zbirnih izveštaja MPF-a u cilju planiranja godišnjih mera za rešavanje problema dečijeg rada u odgovarajućoj opštini i davanja preporuka za razvoj socijalnih politika na opštinskom i državnom nivou.

Tim izrađuje i odobrava akcioni plan (vidi Aneks 2) za obavljanje zadataka i odgovornosti na osnovu mandata i odgovornosti tima predviđenih Zakonom o zaštiti deteta i Zakonom o lokalnoj samoupravi. Ovaj plan treba izraditi u skladu sa opštinskim planom razvoja i treba da odražava dugoročne interese dece.

U procesu primene SOP-a neophodno je odrediti način rada tima, način komunikacije i uloge i odgovornosti svakog odeljenja/institucije člana.

² SOP-ovi, njihova primena, razni delovi procesa i operativna uputstva o postupanju u određenim fazama biće detaljno razrađeni u okviru obuke sa opštinskim službenicima za zaštitu dece tokom juna 2021. godine..

Korak 2: Razvoj procesa upravljanja slučajem

Sistem upravljanja slučajem dece je detaljno opisan u SOP-u i ima za cilj da identifikuje decu, uputi ih i preduzmu mere za:

- ▶ staranje o utvrđivanju opasnosti za dete i fizičkom povlačenju deteta sa radnog mesta ako postoji neposredna opasnost za dete (uslovi kao što su: izlaganje opasnim hemikalijama, prostitucija, rad tamo gde je dete vezano itd.);
- ▶ pružanje alternativnih usluga deci povlačenih sa rada, kao što su školovanje i/ili stručno osposobljavanje, i druge mere podrške za rešavanje uzroka koji su dete naterali/gurnuli na rad; i
- ▶ praćenje kako bi se osiguralo da se dete kasnije nije vratilo na posao, u nekom drugom sektoru dečijeg rada.

Najvažniji aspekt za TPD u ovom kontekstu je izrada procedure kroz koji se sistem upućivanja aktivira i uspostavljanje sistema koordinacije. Važno je da TPD uspostavi protokol koji uključuje kriterijume i procedure koje treba poštovati za prekogranično i koordiniranje aktivnosti između svih institucija za vezu u procesu upravljanja detetom. Kao rezultat ovog koraka TPD bi trebalo da razvije sistem identifikacije i upućivanja dece koja su uključena u rad i kriterijume povlačenja i uklanjanja koji omogućavaju deci koja rade da dobiju odgovarajuću pomoć (asistenciju) putem mreže pružalaca usluga SOP dokument detaljno opisuje korake u identifikovanju i upućivanju slučajeva, kao i odgovornosti institucija za vezu u tom pogledu.

Korak 3: Razvoj alata/instrumenata neophodnih za identifikaciju i praćenje dece na radu, planiranje potrebnih mera i redovno izveštavanje o situaciji, dostignućima i izazovima u rešavanju dečijeg rada

Aktivnosti u ovom koraku uključuju razvoj i testiranje alata za praćenje, prikupljanje informacija o dečijem radu, dokumentovanje istih i planiranje intervencija na opštinskom nivou na osnovu tih podataka.

Postoje najmanje tri osnovne grupe podataka koja treba prikupiti:

- a. informacije o detetu i radu u kome je ono uključeno,
- b. informacije o postojećim potrebama i uslugama u opštini i
- c. informacije o porodici.

Da bi zabeležili ove podatke, Odeljenje za socijalnu politiku i porodicu - MFRT pripremiло je poseban obrazac koji je priložen u Aneksu 1. Iako postoje i drugi modaliteti kada je za svaku grupu podataka potreban poseban obrazac.

TPD utvrđuje prikupljanje podataka na lokalnom nivou ili potrebu za dodatnim podacima. Podaci prikupljeni o detetu mogu se organizovati (sistematizovati) prema njegovom/njenom statusu u vezi sa detetovim radom. Sve zainteresovane strane moraju se složiti oko toga koje informacije treba prikupljati, kako će se te informacije koristiti i ko će imati pristup tim informacijama.

Da bi se dobila konkretna strategija za primenu SOP-a na lokalnom nivou, predlaže se da TPD-i na osnovu utvrđene situacije dečijeg rada u odgovarajućoj opštini pripreme opštinske akcione planove za period od jedne godine (vidi Aneks 2). Akcioni planovi će pomoći u planiranju prioritarnih intervencija kako bi se zadovoljile potrebe dece, podeli odgovornosti u sprovođenju aktivnosti predviđenih akcionim planom i lakšem upravljanju procesom uopšte.

Korak 4: Razvoj modela za praćenje primene SOP-a

Praćenje dečijeg rada i praćenje primene SOP-a je neprekidan proces i relevantne institucije poseduju specifične podatke o deci. Te institucije prikupljaju i pružaju podatke o prirodi rada u formalnom, neformalnom sektoru, određenim vrstama i rizicima, potrebama i uslugama koje su dostupne i nisu dostupne, uspehu ili neuspehu intervencionog postupka itd. i na taj način pružaju mogućnosti za osmišljavanje interventnih politika i pristupa i na opštinskom i na centralnom nivou. Kroz specifične analize iz PDR-a mogu se doći do zaključaka i sugestija za dalje intervencije.

Važno je da partneri za praćenje dečijeg rada imaju dobro osnovno znanje o uslovima rada i proceni rizika po zdravlje i bezbednost na radu.

Praćenje dečijeg rada i primene SOP-a treba testirati i analizirati na tri nivoa:

- ▶ Praćenje na radnom mestu i u zajednici
- ▶ Upućivanje i dalje radnje
- ▶ Prenos podataka o praćenju na lokalni i nacionalni nivo

Verifikacija preporuka i pratećih radnji je od posebne važnosti, trebalo bi je analizirati i procenjivati u svakom trenutku i odražavati u progresivnim izveštajima o akcionom planu.

Nakon dobijanja informacija o funkcionisanju SOP-a, od različitih institucija na lokalnom nivou, TPD bi trebalo da evidentira ove podatke i proceni da li su ispunili aktivnosti predviđene akcionim planom. Na osnovu ovih razmišljanja, a posebno na konsolidovanim podacima dobijenim od CSR-a, koordinator treba da pripremi progresivni izveštaj o situaciji dečijeg rada na lokalnom nivou i funkcionisanju sistema upućivanja, uključujući broj usluga koje se pružaju u okviru sistema preporuka. Na osnovu analize situacije koja je proizašla sa terena, TPD procenjuje šta bi trebalo da budu sledeće akcije i na taj način priprema novi akcioni plan za naredni period.

Akcioni plan je upućen na odobrenje Skupštini opštine. Nakon odobrenja, sprovode ga institucije koje deluju na lokalnom nivou i koje izveštavaju predsedavajućeg TPD-a o napretku i eventualnim izazovima tokom primene. Predsedavajući konsoliduje podatke i predstavlja ih TPD-u sa kojim se daju preporuke i priprema opštinski akcioni plan za sledeću godinu. Kao i za bilo koji drugi postupak prikupljanja podataka i dokumentovanja, važno je kontinuirano meriti uticaj sistema i poboljšati njegovo funkcionisanje, a istovremeno ga održavati jednostavnim, efikasnim (u smislu troškova) i održivim.

Korak 5: Razvijanje prave među-sistemske komunikacije.

Da bi se održale veze između radnji na lokalnom nivou i političkim naporima na nacionalnom nivou, važno je redovno izveštavati o informacijama. Kontinuirano identifikovanje dečijeg rada i neposredno delovanje koje se razlikuje od praćenja primene SOP-a od mnogih drugih načina prikupljanja podataka i donosi podatke koje se prikupljaju bliže donošenju odluka.

Podaci se mogu koristiti za sprečavanje i zagovaranje, kao i za povećanje saradnje i koordinacije između pružaoca socijalnih usluga. Važno je pravilno dokumentovati inovativne pristupe načinu na koji se informacije o dečijem radu koriste u praksi za lokalne akcije protiv dečijeg rada i kako se dele između partnerskih agencija.

Stoga TPD izveštava jednom godišnje o dostignućima na akcionom planu, a ovom izveštaju priloži i konsolidovanje podataka o deci koja rade u svojoj opštini (vidi Aneks 3). TPD zatim, na osnovu jednogodišnjeg pregleda intervencije, planira i predlaže intervencije za naredni period kroz nacrt predloga za koji u početku traži podršku od Skupštine opštine. Nivo podrške takođe se izveštava u najvišim krugovima Vlade.

KORACI UPRAVLJANJA SLUČAJEVIMA DEČJEG RADA I MERA SOP-A

KORAK 1: Sprečavanje

Sprečavanje je prva mera u PSV. Obuhvata aktivnosti u vezi sa:

1. Praćenjem situacije dece na radu kako bi se utvrdili nedostaci u sistemu zaštite dece i planirale mere za njihovo otklanjanje. To uključuje sledeće radnje:

- ▶ Godišnja procena opšteg stanja zaštite dece na radu na nivou zemlje
- ▶ Godišnji sastanci fokusirani na domaću analizu uzroka na osnovu podataka dobijenih iz konkretnih slučajeva dečijeg rada
- ▶ Godišnja procena opšteg stanja zaštite dece na radu na opštinskom nivou
- ▶ Periodični sastanci na opštinskom nivou za analizu uzroka na osnovu podataka dobijenih iz konkretnih slučajeva dečijeg rada u dotičnoj opštini

2. Informisanje i podizanje svesti opšte populacije i specifičnih grupa stanovništva o negativnim posledicama dečijeg rada i pravnim posledicama iskorišćavanja dece za loš rad. To uključuje sledeće radnje:

- ▶ Informisanje i podizanje svesti dece i škola tokom sistematskih poseta lekara školama
- ▶ Sastanci sa roditeljima u školama i zajednicama radi informisanja o dečjem radu od strane nastavnika i škola
- ▶ Informisanje i podizanje svesti porodica tokom porodičnih poseta i sastanaka o šemama socijalne pomoći i socijalnim uslugama, od strane CSR-a
- ▶ Podizanje svesti poslodavaca o posledicama angažovanja dece na opasnom radu, od strane Inspekcije rada i Organizacija poslodavaca
- ▶ Podizanje svesti poljoprivrednika o opasnim oblicima rada u poljoprivredi, negativnom uticaju na zdravlje i razvoj dece i mere za sprečavanje/povlačenje dece iz ovog angažmana, od strane Savetodavnih službi opštinskih direkcija za poljoprivredu i centralnih mehanizama MPŠRR
- ▶ Podizanje svesti porodica o opasnostima i posledicama angažovanja dece u opasnim

- ▶ poljoprivrednim aktivnostima, od strane škola
- ▶ Godišnja kampanja podizanja svesti za opštu populaciju, od strane svih institucija u skladu sa njihovim mandatom.

Ostale preventivne mere obuhvataju:

- ▶ Uspostavljanje među institucionalne saradnje za koordinaciju rada, razmenu relevantnih informacija;
- ▶ Informisanje i senzibilizacija dece uključene u OOR, njihovih porodica i šire javnosti o štetnim efektima OOR dece;
- ▶ Bliska saradnja sa lokalnim i međunarodnim vladinim i nevladinim institucijama koje razvijaju programe za prevenciju i uklanjanje OOR dece
- ▶ Kontinuirana obuka po regionima sa svim institucijama odgovornim za sprečavanje dečijeg rada u skladu sa njihovim zakonskim mandatom
- ▶ Intervencija u školske programe o podizanju svesti dece o njihovim pravima i rizicima od različitih radnih aktivnosti i obavezi roditelja ili staratelja i države da obezbedi dobrobit i odgoj deteta, obrazovanje i školovanje, kao i održavanje uz ispunjavanje svih uslova za normalan život.
- ▶ Podizanje svesti svih o zakonskoj obavezi i građanima da prijave slučajeve dece na opasnom radu
- ▶ Podizanje svesti školskih ustanova, zdravstva, inspektorata, kao i drugih institucija koje imaju kontakt sa decom da upućuju slučajeve kada saznaju da je dete zlostavljano u bilo kom obliku, uključujući teške oblike dečijeg rada, kao i svest o neprijavljanju takvih krivičnih dela tokom obavljanja službene dužnosti i neupućivanje nadležnim istražnim organima za njih predstavlja krivično delo.
- ▶ Organizovanje kampanji za podizanje svesti o opasnim oblicima dečijeg rada u poljoprivredi, uključujući šumarstvo, kao i saveti o načinima zaštite dece: (a) kroz pojedinačne i grupne sastanke sa decom, roditeljima, nastavnicima, poljoprivrednicima, poslodavcima/operaterima; (b) putem medija, informativnog materijala, informacija uživo i savetodavnih sastanaka;
- ▶ Učešće u raznim medijskim programima (TV ili radio) čiji je cilj podizanje svesti javnosti o negativnim efektima dečijeg rada;

HAPI 2: Identifikimi dhe referimi

Faza identifikacije je druga faza SOP-a, ali faza u kojoj započinje ciljana intervencija u žrtvi. Obuhvata celinu radnji koje preduzimaju zaposleni u državnim i vandržavnim, lokalnim i centralnim institucijama nadležnim za zaštitu dece, a kojima se utvrđuje da je maloletno dete potencijalna žrtva dečijeg rada. Ova mera uključuje kontakt sa detetom i potencijalno porodicom deteta, brzu procenu detetove situacije, prikupljanje podataka o detetu i porodičnoj situaciji, prikupljanje podataka o osumnjičenom poslodavcu, pažljivo informisanje deteta (i potencijalne porodice) o pravima i dostupnoj pomoći, o obavezama države da ih zaštiti i informacije o alternativama za brigu o deci.

Identifikacija deteta, navodne žrtve angažovanja dece na radu, može se desiti kao rezultat jednog događaja (jedan svedok izveštava o slučaju) ili može biti identifikacija nakon praćenja deteta u nekoliko mogućih slučajeva. Stoga, podaci dostupni u slučaju identifikacije i upućivanja mogu biti nepotpuni ili detaljniji.

Telo odgovorno za početno upućivanje je institucija koja deluje kao tačka upućivanja i početne podrške (škola, porodična medicina, policija, NVO-i, itd.) i koje treba da odgovori na identifikovani slučaj. Prema Zakonu o zaštiti deteta, svako lice koje primećuje ili ima informacije o situaciji ili delu kojem dete može biti izloženo ili koje je bilo podvrgnuto bilo kom obliku fizičkog ili mentalnog nasilja, zlostavljanja, napuštanja, zloupotrebe, zanemarivanja i eksploatacije je dužan da slučaj prijavi pismeno ili usmeno policiji ili nadležnom Centru za socijalni rad (član 26. Zakona o zaštiti deteta).

Upućivanje predviđa zvanično prijavljivanje zabrinutosti o detetu u riziku od nanošenja štete od strane bilo koje osobe, profesionalca, institucije ili organizacije u zajednici. Upućivanje deteta može se obaviti direktno u CSR, telefonom ili drugim sredstvima komunikacije. Prema Okviru minimalnih standarda za usluge dečijeg rada, svaki ovlašćeni partner će dostaviti identifikovani slučaj CSR-u u roku od najviše 24 sata od trenutka identifikacije takvog slučaja.

Za svaki upućeni slučaj ove strukture moraju popuniti odgovarajući obrazac iz Vodiča za upravljanje predmetima koji je priložen uz SOP. Popunjeni obrazac se dostavlja CSR-u, a podaci o slučaju registruju se u bazi podataka.

Osnovne informacije potrebne za upućivanje slučaja sadrže informacije o tome kako doći do deteta, osnovne informacije o tome zašto se dete upućuje, rizicima kojima je dete izloženo, detalje o socijalnom radniku koji je dobio obaveštenje i datum kada je upućivanje učinjeno. Svaki dokument podnet povodom upućivanja mora biti evidentiran.

Nakon što je slučaj upućen, ako službenici institucije, na osnovu prikupljenih informacija, procene da je dete potencijalna žrtva trgovine ili žrtva trgovine, onda se nastavlja procedura prema SOP za žrtve trgovine.

Odmah nakon identifikacije deteta angažovanog u dečijem radu ili ako postoje opravdani razlozi da se veruje da je lice žrtva angažovanja dece na radu, CSR bi trebalo da odredi rukovodioca slučaja koji će dete pratiti tokom čitavog procesa i dok ne pronađe i primeni trajno rešenje u najboljem interesu deteta.

SOP detaljno opisuje odgovornosti svih institucija u slučaju identifikacije i upućivanja deteta na radu.

Deljenje informacija sa drugima je suštinska komponenta upućivanja. Prva tačka obaveštavanja treba da bude pružanje informacija drugima (relevantnim akterima - policija, tužilaštvo, inspekcija, itd.) i neposredno tretiranje hitnih potreba navodnih žrtava.

Institucija za identifikaciju ne bi smela da postavlja pitanja ili ispituje dete dok se CSR ne obavesti i žrtva ne bude u potpunosti obavestena o svojim pravima, opcijama, tekućim procesima, mogućnostima da postavlja pitanja, izražava zabrinutost i podnosi zahteve.

Korak 3: Procena slučaja (početna i sveobuhvatna)

Početna Procena ima za cilj da identifikuje neposredni rizik i određivanje prioriteta radnji spasavanja. Podaci koji se prikupljaju u ovu svrhu uključuju: opšte informacije o detetu, informacije o prirodi posla (sektor i rizici kojima je dete izloženo) i kategorizaciju nivoa rizika. RS će završiti postupak početne procene u roku od 2 sata.

Tokom procene, pored potvrđivanja sumnji, cilj je da se utvrdi da li postoji bilo kakav neposredni rizik po zdravlje i bezbednost deteta, koji između ostalog procenjuje rizike za dete iz okoline, sredstava, prirode ili trajanje rada. Razmatranje rizika je dvosmerna diskusija između RS-a i navodne

žrtve i ostalih uključenih strana. Ako se utvrdi neposredni rizik ili se potvrde sumnje za angažovanje deteta u teškom radu, donosi se odluka da se dete povuče sa rada i uputi na usluge. Povlačenje znači uklanjanje deteta koje je identifikovano kao dete u riziku od rada pružanjem usluga koje odgovaraju njegovim/njenim potrebama i potrebama porodice.

Pored rukovodioca slučaja, može biti potrebno uključiti i druge predstavnike socijalnih službi. Ako procena ukazuje da je nivo rizik srednji ili nizak, što znači da ne postoji neposredni rizik po život ili bezbednost deteta, RS će nastaviti sa procenom. Ako je nivo rizika visok, prvo je potrebno hitno preduzeti mere kako bi se dete spasilo od rizika.

Po završetku procene, na osnovu posmatranja i razgovora sa detetom i/ili odraslima u pratnji, službenici socijalnih službi procenjuju oblik i način neposredne pomoći detetu. Oblik i način neposredne pomoći određuju se u zavisnosti od opšteg zdravstvenog fizičkog, emocionalnog i bezbednosnog stanja deteta i nivoa rizika.

Sveobuhvatna procena je dubinska procena koja ima za cilj da RS pruži sveobuhvatno razumevanje situacije deteta, generiše informacije koje će voditi razvoju plana usluge i identifikuje aspekte koji se mogu koristiti za informisanje odluka RS sa prirodom drugih pružaoaca usluga koji mogu intervenisati u detetovoj situaciji radi rešavanja određenih zabrinutosti. Procena treba da obuhvati fizičke, psihološke, emocionalne i socijalne potrebe, uključujući razumevanje kulturnih karakteristika okoline, kao i mapiranje usluga dostupnih u zajednici u kojoj dete živi.

Procenu potreba treba izvršiti u bliskim konsultacijama sa detetom i njegovom porodicom. Shodno tome, prvi i najvažniji korak je angažovanje i izgradnja odnosa sa detetom, izgradnja poverenja i stvaranje situacije što prikladnijom i sigurnijom. Kao deo sveukupne procene, RS bi trebalo da kreira dosije svih relevantnih podataka, informacija i zaključaka za profil slučaja na osnovu tih informacija. Sadržaj dosijea deteta drži se izuzetno poverljivim i dostupan je samo profesionalcima koji rade na slučaju.

Sveobuhvatna procena je potpunija procena koja se uglavnom fokusira na potrebe deteta, porodice i njihovu sigurnost, koja pokušava da identifikuje:

- ▶ Rizik za dete u kratkom, srednjem i dugom roku;
- ▶ Sveobuhvatne potrebe deteta u odnosu na njihov uzrast i razvoj;
- ▶ Jake strane, kapaciteti i porodične resurse (prema potrebi, uključujući i širu porodicu).

Krajnji cilj ove procene je sticanje potpune slike o detetovim potrebama i sposobnostima i razvijanje individualnog plana usluga, individualnog plana zaštite i brigu o detetu i potencijalno porodice.

Način sprovođenja procene i odgovornosti aktera u ovom pogledu detaljno su razrađeni u SOP-u.

Faza identifikacije je druga faza SOP-a, ali faza u kojoj započinje ciljana intervencija u žrtvi. Obuhvata celinu radnji koje preduzimaju zaposleni u državnim i vandržavnim, lokalnim i centralnim institucijama nadležnim za zaštitu dece, a kojima se utvrđuje da je maloletno dete potencijalna žrtva dečijeg rada. Ova mera uključuje kontakt sa detetom i potencijalno porod-

icom deteta, brzu procenu detetove situacije, prikupljanje podataka o detetu i porodičnoj situaciji, prikupljanje podataka o osumnjičenom poslodavcu, pažljivo informisanje deteta (i potencijalne porodice) o pravima i dostupnoj pomoći, o obavezama države da ih zaštiti i informacije o alternativama za brigu o deci.

Korak 4: Planiranje individualnih usluga

Individualni plan usluga je jasan i detaljan opis sledećih koraka koji se predlažu za brigu o deci i porodici. Ovaj plan je, generalno, srednji plan rada.

Bez obzira na to da li je dete odmah uzeto pod zaštitom i smešteno u instituciji za negu ili je odneto u porodici, a prati ga rukovodilac slučaja, u svakom slučaju postoji individualni plan usluge za dete, u kojem je naveden plan intervencije.

Izrada Individualnog plana treba da uzme u obzir faktore i nivo rizika za dete, hitne potrebe kao i kontekstualne faktore koji omogućavaju rehabilitaciju i potpunu integraciju deteta u porodicu i zajednicu. Za njegovo dizajniranje, rukovodilac slučaja treba da uzme u obzir želje i stavove deteta, u skladu sa njegovom starosnom zrelošću, kao i mišljenja roditelja, staratelja ili šire porodice ako dete nema zakonite roditelje/staratelje.

Proces izrade plana vođen je principom najboljeg interesa deteta. Ovaj proces i odgovornosti svake institucije u ovom procesu detaljno su opisani u SOP-u.

Razvoj plana usluga zahteva uključivanje drugih ključnih aktera koji mogu pružiti potrebnu podršku i intervenciju. Važna uloga RS u ovoj fazi je utvrđivanje odgovarajućih usluga i mera podrške. Iako su trenutni broj i raznolikost socijalnih usluga, kako javnih tako i privatnih, i dalje ograničeni, važna uloga RS-a je da zastupa ili traži pomoć u ime deteta i poveća mrežu pružalaca usluga. To će uključivati uspostavljanje kontakta sa dostupnim i potencijalnim pružiocima usluga i opis detetovih potreba. Za dete se mogu izvršiti brojna različita upućivanja u skladu sa različitim identifikovanim potrebama.

Sve veze koje se omogućavaju porodici da prima razne usluge treba dokumentovati i smestiti u dosije deteta kako bi slučaj mogao da se nadgleda i prati.

Korak 5: Zaštita i rehabilitacija dece

Zaštita Dece označava uklanjanje, kontrolu, upravljanje i identifikaciju različitih rizika kojima je dete bilo izloženo, a koje je navršilo minimalnu starosnu granicu za zaposlenje radi pružanja zaštitnih mera. Za zaštitu je važno a/ identifikovati rizike i proceniti opasnost koju nose ti rizici, b/ osigurati da su poslodavci/roditelji preduzeli mere za kontrolu/upravljanje rizikom i c/ obezbediti kontinuirano praćenje.

Na osnovu činjenice da mnoga deca i dalje ostaju na radnom mestu sve dok se ne postigne dogovor o planu njihovog povlačenja ili zato što su deca dostigla minimalni radni uzrast (koja je na Kosovu 15 godina), zaštita se može ponuditi i kao privremena mera za opasan rad.

Proces **Rehabilitacije i reintegracije deteta** podržavaju profesionalni pružaoci usluga koji su odgovorni za bezbednost dece, razmatranje i tretiranje medicinskih problema; ispitivanje i lečenje psiholoških potreba; pružanje pravne podrške; razmatranje rizika socijalne predrasude i omogućavanje socijalne inkluzije; jačanje korisnika/stabilnosti korisnika; reintegracija u obrazovni sistem i saradnja između pružalaca usluga u pogledu planiranja i pripreme daljih koraka koje će dete preduzeti.

Rehabilitaciona nega uključuje:

- ▶ kontinuirani tretman zdravstvenih potreba;
- ▶ psiho/socijalnu podršku
- ▶ povećanje osećaja nezavisnosti i donošenje odluka od strane korisnika (osnaživanje korisnika);
- ▶ sticanje profesionalnih znanja i veština za dostojan posao koji nije kategorisan kao opasan i nije zabranjen licima mlađim od 18 godina;
- ▶ priprema za integraciju ili društvenu reintegraciju;
- ▶ kontinuirani pregled bezbednosne situacije;
- ▶ psihološko razmatranje/izveštaj o napretku;
- ▶ pravna podrška;
- ▶ finansijska podrška;
- ▶ mogućnosti stručnog obrazovanja/obuke, uključujući sticanje veština o životu;
- ▶ obezbeđivanje ubrzanog učenja za decu koja su propustila redovnu školu i
- ▶ dijagnoziranje ili zdravstveno lečenje za do sada ne tretirane probleme.

Ovaj proces i odgovornosti svake institucije u ovom procesu detaljno su opisani u SOP-u.

Korak 6: Primena, razmatranje i praćenje slučaja

Intervencija za povlačenje deteta sa dečijeg rada u njegovom uskom smislu znači sprovođenje plana usluga i kontinuirana procena aktivnosti koje sprovode svi partneri, uključujući njihov uticaj na zadovoljavanje potreba deteta.

Sve institucije koje pružaju različite usluge i koje su u ovom ili onom obliku uključene u slučaj, dužne su da sarađuju sa CSR i u sprovođenju plana i praćenju slučaja.

Sprovođenje plana usluge je proces izvršenja mera/aktivnosti koje će dovesti do ispunjenja ciljeva utvrđenih planom usluge. Rukovodilac slučaja (CSR) treba da prati usluge koje je dobilo i koje se pružaju detetu kako bi bilo svesno detetovog stanja. U tom cilju, on/ona treba da povremeno komunicira sa pružiocima usluga, detetom i njegovom porodicom.

Razmatranje i praćenje slučaja je trajni proces koji ima za cilj da osigura da se kvalitetne usluge pružaju na vreme, omogućavajući detetu da napreduje sa planom. Fokusira se na to da li se plan sprovodi i pružaju li se usluge kao i identifikuje pi-

tanja u vezi sa saradnjom deteta/porodice, koordinacijom vođenja slučajeva i sistemom pružanja usluga. Da bi se pratile okolnosti deteta ili promene koje se javljaju kao rezultat intervencija u upravljanju slučajem, pored pomnog praćenja pruženih usluga, RS mora biti u stalnom kontaktu sa detetom i porodicom deteta.

Rukovodilac slučaja takođe mora da verifikuje kvalitet usluga koje se pružaju detetu i kontrolu informacija koje pružaju pružaoci usluga kako bi bili pouzdani i tačni. Nadgledanje kvaliteta usluga koje se pružaju detetu može se obaviti direktnim posmatračkim posetama, direktnim sastancima sa relevantnim osobljem, telefonom, e-poštom i/ili drugim sredstvima komunikacije do trenutka zatvaranja slučaja.

Korak 7: Dokumentovanje

CSR treba da kontinuirano beleži podatke u bazi podataka i izveštava o sprovođenju plana usluge. U tu svrhu svi uključeni partneri treba da prate radnje koje su oni preduzeli (npr. škole, zdravstveni centri, inspektori rada, policija, pružaoci usluga će držati beleške o pruženim uslugama itd.)

Korak 8: Zatvaranje slučaja

Zatvaranje slučaja odnosi se na tačku na kojoj se upravljanje slučajem završava. Zatvaranje slučaja treba dobro planirati u okviru plana usluge, dok dete i njegova porodica treba unapred da znaju da će u odgovarajuće vreme usluge biti završene. Fokus ovog koraka nije samo na zatvaranju slučaja, već bi proces trebao osigurati da dete bude u stanju da održi postignuća i da se smanji verovatnoća da se problem ponovi. Stoga slučaj nije „zatvoren“ kada se intervencija završi, već tek nakon perioda praćenja, što je dovoljno da se vidi da li su postignute promene održive i dugoročne. U isto vreme, RS treba da izbegava podsticanje zavisnost deteta i njegove porodice od socijalnih usluga.

Korak 8: Praćenje slučajeva

Rukovodilac slučaja (CSR) treba da nadgleda usluge koje je on/ona dobio i koje se pružaju bivšem zaposlenom detetu kako bi bio upoznat gde se dete nalazi.

Praćenje takođe zahteva da:

- ▶ Policija prati dete povučeno sa rada na ulici,
- ▶ Inspektori vode evidenciju o deci koja su povučena iz formalnog sektora
- ▶ Ostali partneri koji mogu da prate određene slučajeve povučene dece i redovno obavestavaju rukovodioca slučaja.

Rukovodilac slučaja treba da razvija periodičnu komunikaciju sa pružiocima usluga, detetom i njegovom porodicom.

Korak 9: Rukovođenje (upravljanje) i analiza podataka

Svi evidentirani podaci o identifikovanim slučajevima dece na radu i uslugama koje im se pružaju treba da se konsoliduju i kao takvi koriste za delovanje i za socijalno planiranje i lokalne i državne politike.

CSR će konsolidovati ove podatke, uključujući a) ukupan broj dece upućene na CSR tokom izveštajnog perioda, b) rezime potreba dece koja su uključena u OOR, c/ pružene usluge, d) nedostatak usluga i/ili prepreke za pristup uslugama, zasnovane na određenim slučajevima. Ova analiza podataka će se proslediti TPD-u i ODZSZ-u na šestomesečnoj osnovi.

Korak 10: Korišćenje podataka za jačanje primene/poboljšanje zakona i politika

TPD će sazivati redovne sastanke radi a/ pregleda konsolidovanih podataka, b/ procesa identifikovanja dece na radu i na radnim mestima, c/ napretka u primeni opštinskog akcionog plana za zaštitu dece od rada i d/ mogućnosti i preporuke za unapređenje politika vezano za eliminisanje DR.

Informacije o kršenju zakona u vezi sa dečijem radu treba da budu dostupne službenicima za sprovođenje zakona i pravnog sistema.

Na godišnjem nivou TPD-i pripremaju opštinski izveštaj o situaciji dečijeg rada, uključujući:

- ▶ broj dece na radu, uključujući podelu po sektorima i geografskim regionima
- ▶ profil dece, uključujući potrebe dece na radu i njihovih porodica
- ▶ postojeće usluge koje se pružaju za povlačenje i zaštitu dece od rada,
- ▶ nedostatak usluga ili prepreka za pristup.

Na osnovu analize situacije, TPD priprema opštinski akcioni plan protiv dečijeg rada

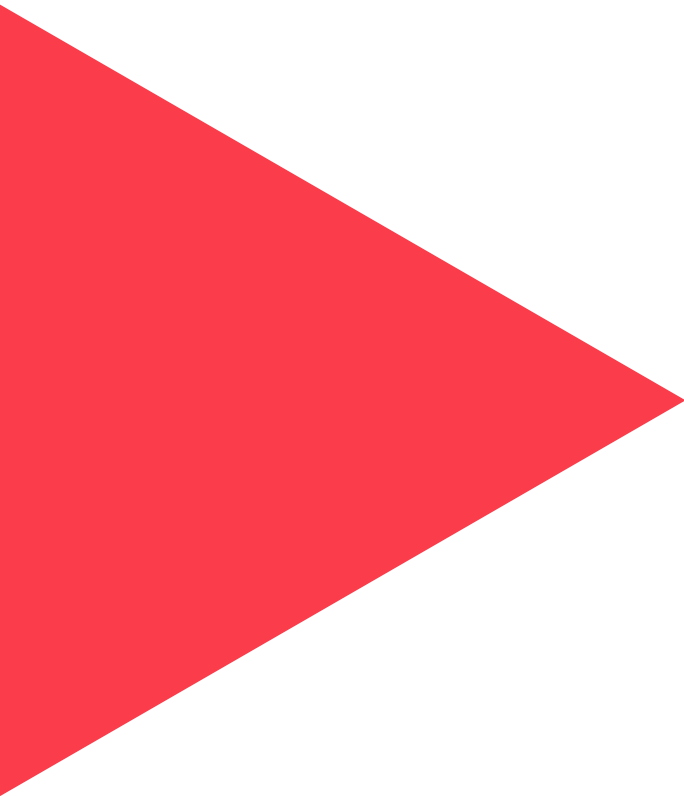
OSPP konsoliduje podatke iz svih opština i predstavlja godišnji izveštaj ključnim zainteresovanim stranama, donatorima i drugim ključnim partnerima.

OSPP će sazivati sastanke sa relevantnim zainteresovanim stranama svake godine kako bi konsolidovao podatke primljene sa terena:

- ▶ o trendovima dečijeg rada u određenim sektorima i/ili regionima,
- ▶ postojeće usluge koje im se pružaju,
- ▶ nedostatak usluga ili prepreka za pristup i
- ▶ preporuke za dalja postupanja

ANEKSI

► Aneks 1: Obrazac za izveštavanje o situaciji dečijeg rada na opštinskom nivou

OPŠTINA: _____

Izveštajni period od: __/__/__ do: __/__/__

1. Broj identifikovane/povučene dece tokom izveštajnog perioda

	Ukupan broj dece koja su identifikovana u najgorim oblicima rada					Ukupan broj dece povučene/zaštićene od najgorih oblika rada				
	Uzrast 5-14		Uzrast 15-18		Ukupno	Uzrast 5-14		Uzrast 15-18		Ukupno
	Žene	Muškarci	Žene	Muškarci		Žene	Muškarci	Žene	Muškarci	
Rad u poljoprivredi-šumarstvu										
Radi na ulici										
Rad na iskopu i sakupljanju otpada (deponija)										
Rad na eksploataciji prirodnih resursa										
Eksploatacija za aktivnosti u sukobu sa zakonom ³										
Eksploatacija za prostituciju i pornografiju/Deca trgovine ljudima										
Ostali sektori koji uključuju zabranjene aktivnosti ⁴ za decu mlađu od 18 godina										
Ukupno:										

³ SOP za žrtve trgovine ljudima i aktivnosti u sukobu sa zakonom su posebne, ali godišnji izveštaj može odražavati celokupnu situaciju dece u svim najgorim oblicima dečijeg rada.

⁴ Na osnovu Administrativnog Uputstva VRK br. 05/2013 o Sprečavanju i zabrani opasnih oblika dečijeg rada na Kosovu.

Usluge potrebne za članove porodice/podice dece identifikovane u NGODR	Broj slučajeva kojima je potrebna odgovarajuća usluga	Dostupne usluge		
		Da	Delimično	Ne
Stručno osposobljavanje				
Aktivnosti koje donose prihod (zapošljavanje, sredstva rada, itd.)				
Kreditna šema				
Osnovni trening pismenosti				
Zdravstvene usluge				
Materijalna podrška				
Šema socijalne pomoći				
Mesečni paketi sa hranom				
Osiguranje boravka/stanovanja				

Ime i prezime odgovornog lica
za konsolidaciju podataka

Položaj

Potpis

Datum

► Aneks 2: Obrazac za Opštinski Akcioni Plan

OPŠTINSKI AKCIONI PLAN

Ciljevi i radnje	Pokazatelji uspeha	Institucije/ Odgovorna lica	Vremenski okvir	Pregled		
				Procena u pregledu vrši se brojevima:		
				1: Ispunjen cilj	2: Delimično ispunjen cilj	3: Neostvoreni cilj
1	2	3	4	5		
I. DUGOROČNI CILJEVI:						
II. Kratkoročni ciljevi:						
1.Radnja/Intervencija						
1.1 Pod-radnja						
1.2. Pod-radnja						
2.Radnja/Intervencija						
2.1 Pod-radnja						
2.2. Pod-radnja						
DODATNI CILJEVI						

► Aneks 3: Obrazac za izveštavanje o situaciji dečijeg rada na centralnom nivou

Izveštaj o situaciji dečijeg rada na Kosovu: dostignuća, izazovi, intervencije i planovi

1. Situacija dečijeg rada:

- 1.1 Broj identifikovanih slučajeva prema polu i sektorima.
- 1.2 Geografsko prostiranje
- 1.3 Profil dece uključene u OODR

2. Intervencije za sprečavanje i uklanjanje dečijeg rada na Kosovu.

- 2.1 Intervencije na lokalnom nivou
 - 2.1.1 Dostignuća
 - 2.1.2 Izazovi
 - 2.1.3 Planovi
- 2.2 Intervencije na centralnom nivou
 - 2.2.1 Dostignuća
 - 2.2.2 Izazovi
 - 2.2.3 Planovi

3. Preporuke za opštinske i centralne vlasti

► Aneks 4: Pokazatelji dečijeg rada

Okvir pokazatelja za zaštitu dece, u okviru komponente Socijalna zaštita, definiše dva specifična pokazatelja za dečji rad:

Pokazatelj 4: Broj identifikovane dece uključene u težak i opasan rad⁵, i

Pokazatelj 5: Procenat dece uzrasta od 5 do 17 godina koja su angažovana na radu⁶

Ciljevi održivog razvoja (Sustainable Development Goals) bave se radom dece u okviru:

- Cilj 8: Promovisanje inkluzivnog i održivog ekonomskog rasta, puno produktivno zapošljavanje i dostojanstven rad za sve,
- Cilj 8.7: Hitne i efikasne mere za iskorenjivanje prisilnog rada, modernog ropstva i trgovine ljudima i zaustavljanje i uklanjanje najgorih oblika dečijeg rada, uključujući regrutovanje i eksploataciju dece vojnika, i okončanje do 2025. dečijeg rada u svim oblicima.
- Pokazatelj 8.7.1: Odnos i broj dece uzrasta 5-17 godina koja su uključena u dečji rad, prema polu i starosti.⁷

Definicija:

Okvir pokazatelja za zaštitu dece (Zakon o zaštiti deteta)

Dečji rad je rad koji po prirodi ili načinu na koji se dete razvija, šteti, zlostavlja i iskorišćava dete i uskraćuje mu pravo na obrazovanje.

Glavni aspekti koji mogu naštetiti detetu uključuju: a) dugi sati na radu, b) fizičko, moralno i psihološko uznemiravanje deteta, c) nemogućnost pohađanja škole i uživanja prava na rekreaciju.

Opasni oblici dečijeg rada - su vrste rad koje mogu dovesti do smrti, povrede (često trajne) ili bolesti (često trajne) deteta, usled neprilagođavanja prirode posla starosti i psihofizičkom razvoju deteta i nedovoljne sigurnosti na radnom mestu;

Definisane u AU VRK 05/2013

⁵ Izvor podataka - MRSZ; učestalost publikacija: godišnji proračun zasnovan na administrativnim podacima

⁶ Izvori podataka - Ankete domaćinstava, kao što su MICS i DHS, sa posebnim modulom o dečijem radu; učestalost publikacija: 3-5 godina

⁷ Izvori podataka: Ankete domaćinstava kao što su Ankete o radnoj snazi, MICS (podržava UNICEF), Demografske i Zdravstvene ankete (podržava ILO), Program statističkih podataka i praćenja - SIMPOC (podržava ILO), Ankete SB-a o Životnim uslovima.

Međutim, za potrebe praćenja stanja dečijeg rada i nivoa odgovora, kao osnova za kreiranje politika i preduzimanje efektivnih intervencija za zaštitu od dečijeg rada, prikupljanje i analiza podataka od strane MRSZ treba da obuhvati:

- ▶ Nivo odgovora institucija za identifikaciju i upućivanje slučajeva, odnosno broj slučajeva koje je identifikovala/uputila svaka institucija koja treba da doprinese u ovom pogledu (škole, CPM, regionalne bolnice, UKCK, policija, inspekcije, ...)
 - o na nivou zemlje
 - o u svakoj opštini
- ▶ Broj dece uključene u dečji rad, podeljen prema:
 - o Polu
 - o Starosti
 - o Etničke pripadnosti
 - o Sektoru
 - Rad na ulici (prodaja sitnih stvari, nošenje/transport robe kolicima, prosjačenje, ...)
 - Poljoprivreda
 - Šumarstvo
 - Građevinarstvo
 - Recikliranje (rad na deponiji ili sakupljanje otpada u kontejnere)
 - Eksploatacija prirodnih resursa (površinski iskopi peska, kamenja, uglja)
 - Ostalo (nije na listi OODR)
 - Kućni poslovi⁸
 - o Rizici kojima je dete izloženo:
 - Rizici iz radnog okruženja:
 - Izloženost niskim ili visokim temperaturama, buci i vibracijama;
 - Izloženost opasnostima od saobraćaja;
 - Potencijalna izloženost nasilju i zlostavljanju;
 - Izloženost lošim higijenskim uslovima, klizištima ili drugim opasnostima;
 - Izloženost toksičnim i/ili biološkim supstancama;
 - Izloženost radioaktivnosti;
 - Izloženost karcinogenim supstancama, prašini i gasovima.
 - Rizici od sredstava rada:
 - Rukovanje oštrim sredstvima, drugom opasnom opremom ili poljoprivrednim mašinama.
 - Rizici iz radnih aktivnosti:
 - Nošenje teških tereta;
 - Rad na visini (preko dva metra);
 - Neadekvatan radni položaj (savijeno držanje tokom dužih vremenskih perioda);
 - Rad u dubini, ispod površine zemlje, pod vodom i na zatvorenim mestima.
 - Rizici od trajanja/radnog vremena:
 - Ometanje radnog vremena sa redovnim pohađanjem škole;
 - Noćni rad (između 20.00-06.00);
 - Angažovanje dece uzrasta od 5 do 11 godina u ekonomskoj aktivnosti 1 sat nedeljno, ili u kućnim poslovima preko 21 sat nedeljno;
 - Angažovanje dece uzrasta od 12 do 14 godina u ekonomskim aktivnostima najmanje 14 sati nedeljno ili u kućnim poslovima preko 21 sat nedeljno;
 - Angažovanje dece uzrasta od 15 do 17 godina u ekonomskim aktivnostima preko 43

⁸ Kao referenca za raspoznavanje ovog oblika dečijeg rada od pomoći koju očekuje svako dete kao deo porodičnih obaveza, može se koristiti vreme angažovanja deteta:

- Angažovanje dece uzrasta od 5 do 11 godina u kućnim poslovima preko 21 sat nedeljno;
- Angažovanje dece uzrasta od 12 do 14 godina u kućnim poslovima preko 21 sat nedeljno;
- Angažovanje dece uzrasta 15-17 godina u ekonomskim aktivnostima preko 43 sata nedeljno

- o sata nedeljno.
- o Pohađanje škole (napuštanje škole, kombinacija rada i škole)
- o Geografska prostranjenost (urbana/ruralna, po opštinama)
- ▶ Uzroci dečijeg rada
 - o Na nivou zemlje
 - o Na opštinskom nivou
- ▶ Potrebe dece identifikovane u opasnim oblicima rada i njihovih porodica (faktori zaštite)
 - o na nivou zemlje
 - o u svakoj opštini
- ▶ Nivo odgovora institucija za zaštitu i povlačenje dece iz opasnih oblika rada:
 - o na nivou zemlje
 - o u svakoj opštini

Neophodne intervencije u bazi podataka socijalnih usluga, za kategoriju Opasan Dečji Rad

- ▶ Da bi se generisali kompletni godišnji izveštaji, uključujući sve gore navedene aspekte, potrebne su sledeće revizije/dopune:
 - o Da se utvrdi institucija/organizacija/stranka koja je uputila slučaj
 - o Usluge: 'ekonomsku integraciju' zameniti 'ekonomskim osnaživanjem porodice'; ovde bi se izvestile usluge poput podrške roditeljima ili odraslim članovima porodice (koji žive sa detetom) putem aktivnih mera zapošljavanja, koje imaju za cilj povećanje porodične sposobnosti za stvaranje prihoda.
 - o Zabranjeni oblici rada, koji će se zameniti sa 'Spiskom opasnih oblika dečijeg rada' (videti gore).
 - o Takođe da se odredi lokacija rada (opcije: urbano/ruralno)
 - o Da se odredi pohađanje škole (opcije: napuštanje/kombinacija posao i škola)
 - o Da se utvrde i uzroci dečijeg rada
 - o Takođe da se odrede potrebe dece identifikovane na radu
 - o Da se identifikuju institucije uključene u pružanju usluga

